

DE NATUUR VAN DE MAAND

Redactiecommissie:

J. A. Nijkamp (eindredacteur)

Drs. W. G. F. Schroevers, H. Wals

21e serie - 1970 - No. 7

Tekst: Drs. W. G. F. Schroevers

Tekeningen: A. Nijkamp - de Jeeger en M. J. C. Kolvoort

GEMEENTELIJKE SCHOOL- EN KINDERTUINEN
RAALTESTRAAT 4 — 'S-GRAVENHAGE

Veranderingen in het aantal benodigde exemplaren moeten — bij voorkeur schriftelijk — worden opgegeven aan het bureau.

sommige terreinen, met name bijvoorbeeld in het Deltagebied, ten offer vallen omdat ze nu éénmaal een onderdeelje vormen van een heel groot project. Dan kan men andere terreinen geschikt maken, die op de trekroute van de vogels liggen. Men heeft in het Veerse Meer en indertijd in de Braakman dergelijke plekjes gemaakt: zandplaten, die met gras werden ingezaaid. Andere voorbeelden zijn, de Sassenplaat en de Ventjager in het Hollands Diep en het Haringvliet. Het blijkt, dat de vogels inderdaad op die plaatsen verschijnen; dat geeft dus hoop voor de toekomst (al verschenen ze dan in de Braakman juist op een plaats buiten het voor ganzen bedoelde stuk).

NASCHRIFT

Het is dus waarschijnlijk wel mogelijk, de ganzen in ons land te behouden. Maar dan moet er wel wat voor worden gedaan. Ik heb ze als onderwerp voor een les gekozen, omdat de ganzen een voorbeeld zijn van dieren, die hier alleen in de winter, of, in zover het de grauwe gans betreft, vooral in voor- en najaar vertoeven. Het is ten slotte zo, dat de dieren in die tijd ergens een onderkomen nodig hebben, willen ze in leven blijven en als zodanig schijnt Nederland een heel belangrijk ganzenland te zijn. Omdat ze in andere landen broeden, is dit eigenlijk een internationaal probleem.

Dit geldt echter voor andere vogels ook: de Waddenzee is een belangrijk "tussenstation" voor heel veel kleinere steltlopers, de Peel en de Vennen in het oosten van ons land voor de kraanvogels. Ook voor dergelijke dieren geldt, dat ze een netwerk van dergelijke gebieden in Europa nodig hebben, om veilig van de broedgebieden naar het winterkwartier te kunnen komen en omgekeerd. Ook voor dit soort problemen is het Natuurbeschermingsjaar N 70 opgezet.

W. Schroevers

Het Ganzenparadijs

Ieder kent de "Sprookjes van moeder de gans". Het zijn sprookjes, volgens het verhaal ontsproten aan het brein van een ganzenmoeder, die ze haar kinderen vertelde. Klein Duimpje en de Schone Slaapster horen daar onder andere bij. In werkelijkheid zijn ze bedacht door de Fransman Perrault in de vorige eeuw. De gans komt hierin naar voren als het dier, dat uit de sprookjeswereld de "echte wereld" binnentreedt, en heel dat wonderbaarlijke leven in woorden overbrengt.

Welnu, we gaan u hier iets vertellen, wat bijna een sprookje over moeder de gans genoemd kan worden. Het is een verhaal, dat misschien over niet te lange tijd eveneens tot het rijk der fantasieën zal behoren, omdat de wilde ganzen dan uit ons land en misschien uit de hele wereld verdwenen zullen zijn. Er zijn namelijk heel wat gevaren, die onze wilde ganzen bedreigen. En ons land speelt in het leven van de ganzen een belangrijke rol. Wij hebben daar als Nederlanders dus wel degelijk mee te maken. Het natuurbeschermingsjaar N 70 is bijna ten einde, ook dit aspect: het behouden van diersoorten door ze een goed overwinteringsverblijf te bieden, hoort er in thuis. De ganzen geven ons de gelegenheid, het in de vorm van een aantrekkelijke les te doen.

Ook in de serie lessen, die het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk ter gelegenheid van N 70 naar alle Nederlandse scholen zond, zal de laatste les gewijd zijn aan de ganzen. Er wordt daarin echter iets andere stof behandeld.

Een les over ganzen kan bijvoorbeeld nauw aansluiten bij de aardrijkskunde. Zowel de trek van de ganzen als de inrichting van ons land geven daar aanleiding toe. Dit betekent wel, dat u met de klas de stof van de les niet geheel in werkelijkheid kunt aanschouwen. Kaarten, foto's, platen en een boeiende gesprekstof moeten u dan helpen, er toch een goede les van te maken. De gesprekstof hoop ik u te geven.

Waar zie je ganzen?

Om levende ganzen te zien, moeten we de school uit: het is niet mogelijk om ze in de klas in levende lijve te vertonen. Toch zou ik u, als 't enigszins mogelijk is, aanraden, de kinderen in elk geval te confronteren met echte ganzen. Er zijn een paar mogelijkheden: 1) Sommige boeren houden ganzen. Ganzen schijnen als huisdier zelfs ouder te zijn dan eenden; duizenden jaren vóór Christus werden ze in China al gefokt. In veel dorpsscholen kunnen we langs de sloot kijken naar de ganzen, die daar zwemmen of aan de overkant rondlopen. 2) In tal van steden zijn kinderboerderijen, waar ganzen worden gehouden. Natuurlijk kunt u met uw klas zo'n kinderboerderij bezoeken: zij is ervoor. 3) In sommige plaatsen in Nederland zijn er in de buurt pleisterplaatsen waar 's winters wilde ganzen vertoeven. Ik denk met name aan sommige plekjes in Friesland en het Deltagebied. Scholen uit dergelijke streken

hebben t.a.v. dit onderwerp een bevoorrechte positie, die ze zeker moeten uitbuiten. Het met de klas observeren van wilde ganzen, is veel moeilijker, maar ook vele malen mooier en boeiender dan van tamme ganzen bij de boerderij. Wilde ganzen zijn gesteld op rust: mocht u ze met de klas willen bekijken, dan moet u wel rekening houden met die eigenschap van de vogels: U blijft bij ze weg en laat u zelf zo weinig mogelijk zien.

We zullen eerst eens kijken naar de tamme ganzen in de kinderboerderij en vervolgens ook naar de wilde.

In de kinderboerderij

Het eerste wat opvalt is, dat ganzen lijken op eenden. Kunnen de kinderen de verschillen noemen? Allereerst is er wel het verschil in grootte. In het algemeen zijn ganzen een stuk groter. Een ander verschil is de snavel: die is in verhouding korter en spitzer van vorm. Zou dat met de aard van zijn voedsel te maken hebben? Laten we eens opletten hoe de ganzen aan hun voedsel komen. Wat voor ruimte hebben ze ter beschikking gekregen? Een stuk gras met een uitloop naar het water. Let eens op dat gras. Is het lang of kort? Heel kortgehouden. Zouden de mensen die het onderhouden, zo vaak met de grasmaaimachine het grasveld bewerken? Neen: af en toe zien we hoe de ganzen met hun snavels wat van het gras vastpakken en vervolgens omhoogtrekken. Wat losgetrokken is, wordt opgegeten. De kortere, spitzer uitlopende snavel is daarbij veel praktischer dan de "zeefsnavel" van zoveel eenden, die vooral in het water veel handiger te gebruiken is. We letten nu op de nek: ook die is anders dan bij de eenden. Ze is verhoudingsgewijs langer en in elk geval meer gestrekt. Natuurlijk is dat ook een voordeel bij het voedsel zoeken op deze manier. Gansen zijn dus echte planteneters. De hele manier, waarop de hals aan de romp zit, is anders. Bij de eenden eigenlijk heel bijzonder: recht op de romp, die in horizontale richting in het water ligt. Natuurlijk om de spoelvorm van het lichaam die bij het zwemmen zo belangrijk is, niet te verstoren. Vaak is zelfs de kop iets naar achteren teruggetrokken. Bij ganzen is dat ook wel het geval, doch veel minder. Meestal is de hals zelfs iets naar voren gestrekt.

We hebben al gezien, dat ganzen minder aan het water gebonden zijn dan eenden. De in oude verhaaltjes zo veel genoemde ganzenhoedstertjes (die je in zuidelijke landen nog wel in werkelijkheid tegenkomt) zouden met eenden heel wat extra zwemdiploma's nodig hebben!

Toch zijn ganzen nog echte watervogels. Het spoelvormige lichaam, de zwemvliezen tussen de tenen en de nogal naar achteren geplaatste stevige poten zijn wel heel karakteristiek. Wat hun grootte en de lengte van hun nek betreft, staan ganzen ongeveer tussen de eenden en de zwanen in: die zijn nog groter en hebben een nog langere hals.

Wilde ganzen

Ook in het wild leven er een aantal soorten ganzen in Nederland, voornamelijk gedurende de wintermaanden. Voor deze ganzen geldt eigenlijk alles, wat we van de tamme gans vertelden: de grootte, de vorm van de snavel en de hals. Het voornaamste uiterlijke verschil zit in de kleur: tamme ganzen zijn vaak geheel wit, wilde ganzen grauw

twee argumenten geven. Het eerste is, dat ik persoonlijk vind, dat de dieren en planten even veel recht hebben om te leven als wijzelf en dat het niet aangaat, als we, louter om onszelf, diersoort na diersoort in gevaar brengen. Het is nogal gemakkelijk om er van uit te gaan, dat de wereld er alleen is om de mensen een bestaan te verschaffen. Natuurlijk: we zitten met ons probleem van de overbevolking, de woningnood, en nog enkele andere. Die problemen zijn wezenlijk, en ze kunnen ons noodzaken tot ingrepen, die we liever niet zouden doen. Maar naar mijn mening wordt vaak het voortleven van planten en dieren te veel als onbelangrijk afgedaan en dat is toch tegen de zin en de waarde van de schepping.

Het tweede argument moeten we meer in de biologie zelf zoeken. Het is nogal moeilijk voor de kinderen, om dit argument goed te begrijpen, zonder dat we er wat dieper op ingaan. We zouden er beter een keer een hele les aan kunnen wijden. Voor de volledigheid noem ik het nu echter toch even. Het gaat om het feit, dat de natuur er mee gebaat is, dat zoveel mogelijk verschillende planten en dieren met elkaar samenleven. Hoe meer soorten, des te beter. De mens heeft in de afgelopen jaren al heel wat soorten uitgeroeid. Hij heeft ook hele gebieden zelf zodanig ingericht, dat er maar weinig soorten planten en dieren groeien, soms zelfs één soort "monocultures". Ieder weet tegenwoordig, hoe kwetsbaar die gebieden zijn, en hoe de hele natuur er de kwade gevolgen van ondervindt. Daarom is het uitroeien van elke planten- of diersoort, waar dan ook, te veroordelen. En dat geldt dus net zo goed voor de ganzen.

Aan de andere kant mogen we ook niet vergeten, dat ganzen, althans in enkele gevallen aanzienlijke schade in sommige akkerbouwbedrijven en in de biezencultures kunnen aanbrengen. Het blijkt soms in de praktijk, dat de eigenaren van sommige bedrijven tienduizenden guldens schade ondervinden. Naar mijn mening is het de gemeenschap, die op moet komen voor het behoud van de ganzen. Maar dan moet ook de gemeenschap dergelijke gevolgen aanvaarden. Dan mag de betrokken boer niet persoonlijk de dupe worden van een maatregel, die ten algemene nutte is ingesteld. Een schadeloosstelling als gevolg van overmacht, op dezelfde wijze als dat bij natuurrampen gebeurt, is de enige redelijke oplossing. Wij, als gemeenschap, beschermen deze dieren. Wij moeten ook als gemeenschap de lasten dragen. Gelukkig bestaat er een wetgeving op grond waarvan de gedupeerde boeren een schadeloosstelling kunnen krijgen. Ook dat is een vorm van natuurbescherming.

Hoe kunnen we ze behouden?

Dus: we willen onze ganzen behouden. Daarvoor zouden er een aantal dingen moeten gebeuren. In tal van artikelen over dit onderwerp worden allerlei suggesties gedaan, waarvan er in de praktijk ook enkele zijn uitgevoerd. De belangrijkste suggesties wil ik graag even noemen. Allereerst zijn er de terreinen, waar ook nu nog veel ganzen overwinteren. Ze moeten, waar mogelijk tot reservaat worden verklaard. Dat betekent, dat de ganzen er, verzekerd van rust en veiligheid, hun winters kunnen doorbrengen en dat voorzieningen, die ze klaarbijkelijk graag willen (zoals ondiep water op de weilanden) gehandhaafd blijven. Ten tweede kan men nieuwe terreinen scheppen. Het kan zijn, dat

- 1) ontginning van rietland en drooglegging van kwelplassen. Daardoor zijn overal veel grauwe ganzen verdreven, o.a. rond het Zuidlaarder Meer, rond Meppel, langs de Overijsselse IJsselmeerkust en eigenlijk ook in de Noordoostpolder.
- 2) ruilverkavelingen. Kavelvergrotingen, wegaanleg en bouw van nieuwe boerderijen zijn vooral voor de rust van de dieren funest. Speciaal in Friesland vormen de ruilverkavelingen een grote bedreiging.
- 3) landschapverandering in het groot. Ik denk met name aan de Deltawerken en aan inpolderingen. Zoals van de Braakman in Zeeuws Vlaanderen en de Lauwerszee. Afgezien van de rustverstoringen, zal het nieuw verkregen land meestal minder kwaliteit voor de ganzen hebben dan vóór de inpoldering. De Deltawerken veroorzaken vooral een andere waterbeheersing: alle zeearmen worden tot binnenwateren. Het water wordt zoet en de getijden-beweging verdwijnt. Daarna komen natuurlijk andere veranderingen.
- 4) andere cultuurtechnische maatregelen. Vooral de verandering in de waterstand is belangrijk. Veel weilanden, die altijd 's winters onder water stonden, worden in de toekomst ook in dat jaargetijde bemalen. De praktijk heeft bewezen, dat bijvoorbeeld kolganszen daardoor niet wegblijven, doch hoe het in de toekomst zal worden is nog niet te voorspellen. Misschien vallen de gevolgen mee. Uit de voorkeur voor vochtige plaatsen blijkt wel, dat de drooggemalen gebieden door de ganzen uit nood worden gekozen.
- 5) recreatie. Recreatieve voorzieningen betekenen: verstoring van de rust. De Deltawerken zullen in Zeeland onvermijdelijk een grote toename van recreatieve voorzieningen tot gevolg hebben.
- 6) bestemming van terreinen voor industrie is op het ogenblik vooral in de streek rond het Hollands Diep en bij de Zuidhollandse eilanden een grote zorg. Als zich ergens in een streek, waar ganzen overwinteren, industrie vestigt, dan zijn de ganzen gauw verdwenen.
- 7) aanleg van wegen. Vooral ook weer in het Deltagebied valt het ergste voor de toekomst te vrezen.
- 8) bestemming van terreinen, als oefenterrein voor militairen. Men weet, dat er plannen bestaan om oostelijk van de Lauwerszee van dergelijke terreinen aan te leggen, niettegenstaande het feit, dat "Waterstaat" kosten nog moeite heeft gespaard om de "brandgansweiden" (die gelukkig meer naar het westen liggen) voor de dieren aantrekkelijk te maken.

Moeten de ganzen blijven?

Ik heb nu wel duidelijk laten uitkomen, dat de ganzen in hun bestaan bedreigd worden. Als Nederland, het goede overwinteringsgebied voor zoveel ganzen van verschillende soorten, zijn ganzen verjaagt, dan is de meest voor de hand liggende conclusie, dat er voor deze dieren nergens meer plaats is. De vraag is alleen: moeten we het zover laten komen? Als u deze vraag in de klas stelt, dan neem ik aan, dat van de honderd kinderen er negenennegentig een ontkennend antwoord zal geven. Maar dat antwoord zal dan geheel gevoelsmatig zijn gegeven: het is zo zielig als al die dieren doodgaan. Ja, maar sterven doen ze — als individu — toch. De vraag is of de soorten moeten blijven bestaan. En daarop zullen we een redelijk antwoord moeten geven. Ik zal u

of zwart met lichte plekken. Daar gaan we straks wat nader op in. Ook de wilde ganzen zijn veel minder aan het water gebonden dan de eenden: hun pleisterplaatsen in ons land zijn heel dikwijls de vochtige graslanden, maar dan wel vaak bij het open water.

Een opvallend kenmerk van de wilde ganzen is, dat ze soms in zulke enorme hoeveelheden bijeen leven. Aantallen van tienduizenden exemplaren, soms van verschillende soorten, zijn op sommige plaatsen gewoon.

WELKE SOORTEN ZIJN ER EN HOE ONDERSCHIEDEN WE ZE?

Er komen in ons land een tiental soorten ganzen in het wild voor, waarvan vijf in grote aantallen: de grauwe gans, de kolgans, de rietgans, de rotgans en de brandgans. We zullen van alle vijf even vertellen, hoe ze er uitzien en wanneer en waar ze te vinden zijn. Als u in staat bent met uw leerlingen een pleisterplaats te bezoeken, dan kan het leren herkennen van de soorten al een geweldige stimulans zijn. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan kunt u toch door afbeeldingen uw leerlingen een indruk geven. Een goede kaart van ons land in de klas is dan wel zeer welkom.

1. **Grauwe gans.** Een bruinige vogel met blauwgrijze vleugeldekkveren, een oranje snavel en rozige poten. Het is de enige ganzesoort, waarvan er af en toe enkele exemplaren in ons land broeden (o.a. in de nieuwe IJsselmeerpolders) maar toch vinden we ze voornamelijk in de maanden september tot november en maart—april, als ze op doortrek zijn van de broedgebieden naar de winterkwartieren in het Zuiden en terug. Vooral bij de Zuidhollandse eilanden en het Hollands Diep leven er dan duizenden exemplaren, evenals in de IJsselmeerpolders. Midden in de winter zijn er in ons land slechts weinig grauwe ganzen. Ze zoeken dus plaatsen op, waar veel open water is te vinden. In de buurt van Gaasterland "overzomereren" er een aantal.

2. **Kolgans.** Deze ganzesoort lijkt op de grauwe gans. Hij is alleen wat kleiner en donkerder van kleur. Als je hem goed in de kijker hebt, kun je zien, dat zijn kop rond de snavel wit van kleur is, en dat zijn poten niet rozig, maar net als de snavel, oranje zijn. De kolgans is een wintergast.

In sommige winters zijn er wel 80.000 van deze ganzen in ons land. Voornamelijk in Friesland (Beetsterzwaag, Gaasterland), rond het Hollands Diep en in Zeeuws Vlaanderen. In het binnenland langs de grote rivieren, is de kolgans naast de rietgans de enige soort, die nog wel in flinke aantallen te vinden is.

3. **Rietgans.** Net als de kolgans lijkt hij op de grauwe gans en verschilt daarvan doordat hij kleiner en donkerder is en door zijn oranje poten. Maar hij heeft geen wit op zijn kop en de snavel is aan de basis donker van kleur. In het veld is dit niet zo gemakkelijk te zien. Er zijn twee soorten: de grote en de kleine. De grote rietgans was vroeger de algemeenste ganzesoort in ons land. Er wordt gesproken over fabelachtige aantallen in het eind van de vorige eeuw. Tegenwoordig is hij echter veel minder algemeen dan de hierboven genoemde soorten. In Zeeland zijn nog wel plekje's, waar ze met honderden bijeen over-

winteren, o.a. op Schouwen, op Zuid-Beveland en in Zeeuws Vlaanderen. Er bestaat ook nog een "Kleine Rietgans", die alleen in Friesland overwintert.

4. Rotgans. Een klein zwart gansje, dat door de donkere kleur al gemakkelijk van de drie overige te onderscheiden is. Alleen zijn buikzijde is wit en langs de hals is aan weerszijden op zij een klein wit vlekje.

De rotgans vinden we 's winters in flinke troepen langs de kust o.a. op de Waddeneilanden, de Friese waddenkust en in Zeeland. Vóór 1930 kwamen in Nederland tienduizenden rotganzen overwinteren. Na die tijd is hun aantal sterk verminderd. Toch overwinteren nu nog jaarlijks een paar duizend rotganzen in ons land.

5. De brandgans. Dit is óók een zwartige gans, maar iets groter dan de rotgans en met veel opvallender roomwitte wangen en voorhoofd. De brandgans overwintert met tienduizenden bijeen in de buurt van de Lauwerszee in Friesland. Ook bij Beetsterzwaag, het Hollands Diep, het Haringvliet en bij Schouwen treffen we soms flinke aantallen aan, hoewel veel minder dan bij de Lauwerszee.

NIELS HOLGERSSONS WONDERBARE REIS

Als ik 's nachts soms wakker lig, hoor ik vanuit mijn bed midden in Amsterdam het geroep van de overtrekkende ganzen. Onwillekeurig komt dan de gedachte aan verre landen, aan kusten en toendra's in mij op. Ik denk dan aan Niels Holgersson, die met de ganzen meetrok. U kent toch het boek van Selma Lagerlöf, waarin wordt beschreven, hoe het Zuidzweedse jongetje Niels, nadat hij in een dwerg is veranderd, met een troep wilde ganzen meeking naar Lapland, naar de broedgebieden, om in het najaar weer naar huis terug te keren? Gedurende zijn reis beleefde hij natuurlijk vele avonturen.

De trek van de grauwe ganzen

Ganzen zijn trekvogels en het is de moeite waard om eens na te gaan, welke reizen ze maken. Het verhaal van Niels Holgersson speelt zich helemaal af in Zweden. De wilde ganzen, waarover gesproken wordt zijn waarschijnlijk grauwe ganzen. Zij broeden voornamelijk in het noordelijk gedeelte van Europa (IJsland, Schotland, Scandinavië, Duitsland, Letland, Polen, Rusland en soms in Nederland) en verder ook in Oost-Europa (o.a. Oostenrijk en Hongarije). Uit ringproeven is gebleken, dat vooral uit Noorwegen, Denemarken en Noord-Duitsland, en waarschijnlijk ook uit Zweden veel grauwe ganzen in ons land terecht komen. De kans is echter groot, dat eveneens uit andere broedgebieden veel ganzen naar ons land trekken.

Nederland is n.l. een zeer gunstig "tussenstation": in vergelijking tot andere landen hebben wij veel rietlanden en ondiep zoet water met rustige zandbanken of eilandjes in de buurt, die als slaappleaatsen kunnen dienen. Voor de Europese grauwe ganzenstand moet ons land dus worden beschouwd als een belangrijk gebied. Vooral oostelijk Flevoland, zuid-west Friesland, de Biesbos, het Hollands Diep en het Haringvliet zijn belangrijke "posten".

king. Naderhand verschijnen ziekten, roofdieren, slecht weer, en... jagers, die het aantal weer doen afnemen. Al deze factoren samen mogen zoveel slachtoffers vragen, dat juist de toename weer is teniet gedaan. Als we met de beschikbare cijfers zouden gaan uitrekenen, dan zou dat voor de ganzen betekenen, dat er gerust een aantal zouden mogen worden geschoten, zonder de ganzenstand in gevaar te brengen. Voor kolganzen heeft men berekend, dat een jaarlijks aantal van 2500 tot 3000 niet erg is. Echter... zoekt men een rustgebied of een voedselgebied op, om daar op ganzen te gaan schieten, dan komt daar een groot gevaar bij: om één gans te schieten, brengt men schrik en angst bij duizenden andere te weeg. En omdat ganzen argwanend zijn, kan dat betekenen, dat ze al heel gauw de vlucht nemen. Jonge dieren blijven ongeveer een jaar bij de moedergans en in die tijd hebben ze van haar de argwanende houding overgenomen. Omdat het aantal rust- en voedselplaatsen zo beperkt is, is een dergelijke verstoring zeer kwalijk. En hun argwaan ten aanzien van dat terrein blijft, want ganzen hebben hiervoor een goed geheugen. Zo vertellen de vogelwachters, dat in het voorjaar de grauwe ganzen op hun terugtrek in een wijde boog om de plekken heenvlogen, waar in de herfst geschoten werd. In Friesland "weten" de ganzen precies waar de (jachtvrije) afpalingsgebieden van de eendekooien te vinden zijn. Jacht in de rust- en voedselgebieden is dus altijd gevaarlijk, niet om de paar neergeschoten slachtoffers, maar om de verstoring van de rust.

Natuurlijk is de bedrijvigheid van mensen in een ganzenpleisterplaats net zo zeer rustverstoring. Plaatsen met veel bewoning, verkeer en dergelijke worden dan ook gemeden. Ondergelopen land is juist gunstig omdat het meer rust kan garanderen. Mocht u met een groep leerlingen de ganzen gaan observeren, dan is het raadzaam, met auto's er heen te gaan en de auto's niet te verlaten: zolang ze geen mensen zien, valt het nogal mee.

Nederland verandert

Wij weten allemaal, dat ons land in de laatste jaren sterk aan het veranderen is. De groei van onze bevolking en daarna de uitbreidingen van onze industrie, onze steden, ons wegennet en onze recreatieterrainen, zijn daarin enkele belangrijke dingen. Daarnaast echter vinden men probeert nieuw land te scheppen of oud land meer geschikt te maken voor landbouw of veeteelt. Zijn deze veranderingen gunstig voor de ganzenstand? In het algemeen natuurlijk niet, maar soms toch wel, al is het dan tijdelijk. Zo is het droogkomen van een nieuwe IJsselmeerpolder steeds een reden voor de grauwe ganzen geweest er heen te trekken en zelfs de eerste broedgevallen van deze soort in 1950, sinds meer dan 40 jaren in ons land, zijn het gevolg van deze droogleggingen geweest. Maar: als de polders worden ingericht; als er wegen en bedrijven komen, verdwijnen ze weer. Zo is het gegaan in de Noord-oostpolder en in Oostelijk Flevoland en zo zal het in Zuidelijk Flevoland net zo verlopen.

En voor de rest zijn alle veranderingen in ons land alleen maar nadelig voor de ganzen. Er zijn heel wat oorzaken voor de veranderingen aan te wijzen. Ik wil de belangrijkste even noemen.

ganzen en dat betekent een rechtstreekse bedreiging. Er zijn twee factoren, die hierbij van belang zijn: Ten eerste de kwetsbaarheid van de ganzen zelf en ten tweede de achteruitgang van hun milieu.

Ganzen zijn kwetsbaar

Waaruit blijkt die kwetsbaarheid? Allereerst uit de eenzijdigheid van het voedsel. Ik wil dat met een voorbeeld illustreren. De rotgans kwam, voornamelijk in de Waddenzee, vóór 1932 ieder jaar bij massa's overwinteren. Langs de Noordhollandse kust tussen Den Helder en Wieringen zag het er soms zwart van de rotganzen. Na 1932 nam heel plotseling hun aantal sterk af. Men vond in de eerstvolgende winter veel zielige, vermagerde rotgansjes, die haast van honger omkwamen (en dat bij massa's ook deden) en na verloop van slechts enkele jaren was de rotgans haast een zeldzame vogel geworden. Wat was er gebeurd?

Aanvankelijk dacht men, dat de afsluiting van de Zuiderzee, die immers ook in 1932 plaatsvond, er wat mee te maken zou hebben, maar dat bleek niet het geval. De dieren voedden zich met een plantje, dat in het zoute water van de Waddenzee veel voorkwam, met lange, grasachtige bladeren en kleine onaanzienlijke bloempjes: het zeegras. U kent dit plantje misschien doordat het in vroeger jaren als "wier" wel is toegepast bij het maken van dijken (z.g.n. "wierdijken". De naam Wieringen zou er afkomstig van kunnen zijn) en als vulling voor matrassen en zittingen. Nu bleek, dat juist in datzelfde jaar 1932, in dat zeegras een ziekte kwam, die de zeegrasplant in de gehele Waddenzee haast grondig vernietigde. Sindsdien heeft het zich, op zijn gunstigst uitgedrukt slechts langzaam hersteld.

Welnu, de rotganzen, die zich haast uitsluitend met dit plantje voedden, bleken niet in staat op ander voedsel over te stappen en de gevolgen waren rampzalig: duizenden rotganzen kwamen van honger om. Zelfs het verwante kleine zeegras, dat u en ik op het eerste gezicht helemaal niet zo gemakkelijk van het gewone zeegras kunnen onderscheiden, namen ze niet. Het heeft jaren geduurd, voordat de ganzen geleerd hadden, dat ook andere planten wel eens geschikt voedsel voor ze zouden kunnen zijn. Pas de laatste twintig jaren neemt de rotganzenstand weer toe. Ze eten nu inderdaad veel klein zeegras, en daarnaast darmwier en zeekraal.

Er blijkt dus wel uit, dat de rotganzen in de keus van hun voedsel erg beperkt en erg star zijn. Dit maakt ze natuurlijk kwetsbaar. Of de andere ganzesoorten even star zijn als de rotgans, zou ik niet durven zeggen. Het lijkt van niet, gezien het "menu", dat we in een vorig hoofdstuk al beschreven. Maar het blijft een feit, dat ganzen echt wel voedselspecialisten genoemd mogen worden. En dat betekent een gevaar voor hun voortbestaan: kleine veranderingen in het landschap kunnen grote gevolgen hebben.

Een andere factor, die de kwetsbaarheid van de ganzen veroorzaakt is hun behoefte aan rust. We hebben al besproken, dat vooral de slaapplaatsen op de rustigste plekje worden bezocht. Het grote belang van voldoende rust wordt duidelijk geïllustreerd door de gevolgen van de jacht. Jagers, die een zekere verantwoordelijkheid voor de natuur voelen gaan er vanuit, dat men van een bepaalde diersoort zoveel mag schieten, dat de bevolking over langere tijd ongeveer constant blijft. Als er in de broedtijd veel jongen worden geboren, dan groeit de bevol-

De grauwe ganzen overwinteren in het algemeen niet in ons land: na november zijn de meeste weer verdwenen naar het zuiden van Europa. Vooral in Spanje overwinteren er veel, o.a. in het beroemde natuurgebied van de Marismas van de Guadalquivir. In het voorjaar gaan ze dan weer naar het noorden, zodat in maart en april ons land weer grote aantallen grauwe ganzen herbergt. En in mei zitten de vogels weer lang en breed in Noorwegen of Zweden op de eieren; dan hebben ze misschien intussen weer een andere Niels Holgersson meegenomen.

De trek van de brandganzen

Ik ga niet alle ganzen op hun trekroute volgen. Ik heb het hierboven van de grauwe gans gedaan, die in ons land een doortrekker is. Ik wil nu alleen nog iets vertellen over een soort, die een echt Nederlandse wintergast is, en ik kies daarvoor de brandgans.

's Zomers is in ons land geen enkele brandgans in het wild. Ze bevinden zich dan in de broedgebieden, waarvan volgens een opgave van A. Timmerman, de volgende kunnen worden genoemd: Oost Groenland, Zuid-Westelijk Spitsbergen en Nova Zembla en misschien op het Frans Jozefeiland en het vasteland van Siberië en Noorwegen.

Als de jonge gansjes behoorlijk kunnen vliegen trekken de dieren al spoedig weg van de broedgebieden naar het zuiden: de winter begint erg vroeg in die streken. Laten we eens een jonge brandgans op zijn reis volgen. Hij is misschien geboren vlak bij de plaats waar eens het "Behouden Huys" van Heemskerk en Barendsz heeft gestaan. Als de trektijd is aangebroken, steekt hij eerst de IJzsee over en hij komt dan boven het vaste land van Siberië, dicht bij de Witte Zee. Vervolgens vliegt hij over Estland en Letland langs de Oostzee naar Noord-Duitsland (Sleeswijk Holstein), om dan ten slotte in Nederland aan te komen. In Nederland heeft hij dan de keus uit een aantal vochtige graslanden bij het Lauwerszeegebied, het Hollands Diep en sommige stukjes van Friesland en Zeeland, waar hij dan verder de hele winter blijft. In het voorjaar vertrekt hij dan weer naar het noorden.

Door middel van ringproeven is men er achter gekomen, dat het inderdaad de brandganzen van Nova Zembla zijn, die er overwinteren en dat ze de route kiezen, zoals die hierboven is beschreven. De broedvogels van Groenland en Spitsbergen overwinteren in Ierland en Schotland.

De streken, waar de brandgans broedt, zijn voor mensen haast onbewoonbaar: ze worden weinig bedreigd. De overwinteringsgebieden, die voor het voortbestaan toch absoluut onmisbaar zijn, zijn veel kwetsbaarder. Ons land herbergt 's winters tienduizenden brandganzen. Men zegt, dat dit tweederde van de wereldbevolking is. Wij Nederlanders zijn dus wel voor een heel groot deel verantwoordelijk voor het voortbestaan van de brandganzen.

Als we de grauwe gans en de brandgans met elkaar vergelijken, dan zien we, dat ze uit heel verschillende streken hierheen komen. Zou dit niet te maken kunnen hebben met het feit, dat Nederland de dieren iets kan aanbieden wat ze elders niet of moeilijk kunnen vinden? Bijvoorbeeld veel voedsel en een gunstig biotoop. Kennelijk is Nederland belangrijk voor ganzen buiten de broedtijd. Waarom dat zo is, hoop ik straks nader te bespreken.

ENKELE GREPEN UIT DE LEVENSWIJZE VAN DE WILDE GANZEN

Wat eten ze?

Alle vijf ganzesoorten zijn echte planteneters. Hun manier van leven heeft daar alle kenmerken van. Zo is hun hele lichaamsvorm, met het plompe lichaam, de lange hals en het spitse snaveltje, de opzijstaande ogen, en de waggelende gang (ze hoeven immers geen prooi te vangen) daarmee in overeenstemming. Wat eten ganzen? De meeste zijn echte graseters (kolgans, rietgans, brandgans), hoewel sommige akkerbouwplanten (granen, karwei) ook graag door hen worden gegeten. Kolgans schijnen witte klaver lekker te vinden. De rotgans voedt zich haast uitsluitend met zoutplanten, die langs de kust van Wadden en Zeegaten groeien op schorren en kwelders (zeekraal), sommige groene wieren en zeegras, terwijl de grauwe gans een liefhebber is van de wortelstokken en de stengels van riet, lisdodde en sommige biezensoorten. Ook drijvende plantenbladeren van b.v. het fonteinkruid vindt hij lekker. Het is duidelijk, dat daardoor de grauwe ganzen veel vaker te zien zijn op meer waterrijke plaatsen dan b.v. kolgansen of rietgansen.

De invloed op het land

Wat vinden de boeren er van, dat er 's winters zoveel ganzen op het land komen? Het blijkt, dat ganzen hen wel degelijk schade kunnen berokkenen. Deze kan soms aanzienlijk zijn (tot tienduizenden guldens toe), doch valt meestal erg mee.

In het grasland schijnt de schade meestal niet zo erg groot te zijn. De boeren uiten de volgende klachten: er verschijnen in het land kale plekken, waar het gras door de ganzen letterlijk is weggevreten. Men meent, dat koeien en schapen het gras op een door ganzen bezocht land minder lekker vinden; de opbrengst gaat achteruit als de ganzen in het voorjaar jong gras wegvreten; in de herfst en in het voorjaar, als soms koeien en ganzen samen in de wei zijn, wordt de grasmat wel erg zwaar belast (tweehonderd ganzen eten per etmaal evenveel als één koe).

Wat is er waar van deze klachten? Voor zover ik er de literatuur op nasla, valt de schade erg mee. De eerste twee argumenten: die van de kale plekken en de smaak van het gras voor het vee, worden onbelangrijk genoemd. Toch is het een feit, dat we er eigenlijk nog weinig van weten. En daarom zou het goed zijn, als iemand deze dingen eens zou gaan bestuderen.

In de akkerbouw kan aanzienlijke schade optreden, doordat de dieren hele akkers tegelijk afschuimen. Dat gebeurt echter betrekkelijk zelden. Als een platgetrapte akker met bijvoorbeeld wintergranen na het vertrek der ganzen een troosteloze aanblik vertoont, dan blijkt meestal de oogst toch erg mee te vallen, vooral als men behoorlijk vroeg gezaaid heeft. De grootste stroppen komen voor in de biezencultuur, waar, na jaren van rust plotseling in één nacht hele velden kunnen worden kaalgevreten, wat voor de eigenaar een grote schadepost betekent. Het schijnt, dat de ganzen een voorkeur hebben voor die biezensoorten, die door de mens worden gebruikt.

Kortom: in enkele gevallen ondervindt een bedrijf aanzienlijke schade,

pen of een (rustige) weg wordt wel geaccepteerd. Toch is veel verkeer of andere menselijke activiteit ook in de voedselgebieden niet geheel zonder risico's.

Voor de rotgansen en grauwe ganzen gelden iets andere regels. We hebben al gezegd, dat rotgansen vooral zoutplanten als voedsel kiezen. Het is dus wel duidelijk, dat ze hun voedselgebieden zoeken, waar die planten veel te vinden zijn: schorren en kwelders en ondiepe beschutte plaatsen in de zeegaten. De slaappleatsen vinden ze dan bij het water in de buurt.

De belangrijkste pleisterplaatsen: Terschelling, Texel, het Veersemeer en de zuidkust van Schouwen, voldoen aan die eisen.

De grauwe gans is veel minder aan de zeekant gebonden. Dat blijkt reeds uit een opsomming van de belangrijkste pleisterplaatsen: de nieuwe IJsselmeerpolders, en de streek rond het Hollands Diep (van de Biesbos tot de Zuidhollandse eilanden). In tegenstelling tot de kolgans, de rietgans en de brandgans, die onze cultuurlandschappen (weilanden) als overwinteringsgebied aantrekkelijk vinden, is de grauwe gans wel meer een "cultuurvlieder", dus: een soort, die veel liever de meer natuurlijke terreinen opzoekt. We zien, dat met name in de IJsselmeerpolders: na het droogleggen ontstaat er eerst een uitgestrekte rietvegetatie met veel andere planten. Daar verblijven de grauwe ganzen dan bij massa's. Als dan geleidelijk de grond in cultuur wordt gebracht, dan verdwijnen ze weer; op zoek naar nieuwe, ruigere gebieden. Zo verhuisden ze in de laatste jaren van de Noordoostpolder eerst naar Oostelijk Flevoland en vervolgens naar Zuidelijk Flevoland. Als slaappleatsen kiezen de grauwe ganzen graag zoetwaterslikken of laag begroeide eilandjes in open water (voorbeelden: de "Sassenplaat" in het Hollands Diep en de "Steile Bank" in Zuidwest Friesland).

Kort samenvattend kunnen we dus het volgende zeggen: de ganzen hebben behoefte aan geschikte slaappleatsen en voedselplaatsen, die niet te ver van elkaar mogen liggen. De kolgansen, rietgansen en brandgansen kiezen bij voorkeur open graslanden; de rotgansen liever kweldergebieden en de grauwe ganzen bij voorkeur rietlanden en dichte begroeiingen.

Zowel de slaapgebieden als de voedselgebieden moeten aan speciale eisen voldoen: de eerste moeten veilig en rustig zijn, de laatste moeten eveneens de nodige rust opbrengen en ze moeten natuurlijk genoeg voedsel opleveren en niet te ver van de slaappleatsen verwijderd zijn. Een ondiepe overstroming van de terreinen is vooral gunstig omdat het de veiligheid en de rust verhoogt.

Nederland blijkt, ondanks een achteruitgang in de laatste jaren, een land te zijn waar de ganzen graag komen. Nederland is 's winters één van de belangrijkste "ganzenlanden" voor Europa: een klein ganzenparadijs.

BEDREIGING

Ik sprak in de inleiding over het feit, dat ons land in het leven van een aantal ganzesoorten een belangrijke rol speelt, en dat wij Nederlanders dus een grote invloed kunnen hebben op het al of niet voortbestaan van de wilde ganzen. Welnu: het Nederland, dat nu aan het ontstaan is, houdt voor een belangrijk gedeelte geen rekening met de

nen, zij het, dat de brandgans een voorkeur heeft voor zo'n terrein in de kuststreek. (Bijvoorbeeld: de Bantpolder bij de Lauwerszee en de binnendijkse graslanden bij Willemstad in Brabant) en dat de kolgans ook wel eens langs de rivieren (o.a. de Kil van Hurwenen bij Zaltbommel) is te vinden.

De belangrijkste overwinteringsgebieden van de kolgans vinden we bij Beetsterzwaag en Gaasterland in Friesland, bij Willemstad in Brabant en in Zeeuws Vlaanderen. De grote rietgans vinden we iets vaker in de akkerbouwlanden (wintergranen).

Het blijkt, dat ze behoefte hebben aan een goede slaappleaats en aan een terrein waar ze genoeg en goed voedsel kunnen vinden. Dit mogen best twee verschillende terreinen zijn.

De slaappleaats. De genoemde drie soorten rusten heel vaak in overstroomde graslanden, ondiepten en dergelijke. Ook rustige meertjes, zoals vennen, willen ze wel bezoeken, maar het liefst kiezen ze toch terreinen waar ze met hun poten de grond kunnen bereiken: ze slapen dan staande of soms zelfs zittend op de bodem. Maar ze **kunnen** het wel drijvend.

Een belangrijke voorwaarde voor de slaappleaatsen is: rust. Verreweg de meeste slaappleaatsen zijn zo gekozen, dat er bijna geen wegen door het gebied lopen. Die, welke er zijn, worden weinig gebruikt. Bovendien zoeken ze, in het algemeen, plekjes, waar slechts weinig bebouwing is.

Wanneer een slaappleaats wordt bezocht door veel mensen, dan worden de vogels onrustig; ze kunnen zelfs van de plaatsen verdreven worden. Het bestaan van weilanden, die voor een groot deel onder water staan, is daarom al zo aantrekkelijk voor de ganzen, doordat de mensen er weinig komen en er praktisch geen activiteiten uitvoeren.

Het voedselterrein. De drie genoemde soorten zijn voornamelijk graseters. Open graslanden worden het meest gewaardeerd. De grote rietgans heeft nog wel eens voorliefde voor bouwland. Kleine stukjes, omgeven door bomen, zoals we die in het oosten van ons land aantreffen, zijn ongeschikt. Meestal bestaat een voedselpleaats uit een aantal van die bescheiden stukjes, die doordat er geen of weinig boomgroei is, toch een eenheid vormen. Alles bij elkaar kan zo'n voedselpleaats honderden hectaren groot zijn. Wegen of vaarten vormen de grenzen van zulke voedselpleaatsen. Wat men een "pleisterpleaats" noemt is meestal een combinatie van meerdere van zulke gebieden bij elkaar. Vaak vertonen de ganzen, vooral de kolgans ook hier een voorkeur voor drassige graslanden, maar sinds men steeds meer de landerijen 's winters droog houdt door bemaling, blijkt, dat hun behoefte aan water toch niet zo erg groot is.

Een belangrijk punt is de afstand van het voedselterrein tot de slaappleaats. Ideaal is natuurlijk, als ze tegen elkaar liggen. Dat komt wel voor. Maar meestal is de afstand wel enige kilometers, in sommige gevallen tot een kilometer of twaalf toe. Dat betekent voor de vogels: langer vliegen. Daarom: hoe verder de gebieden uit elkaar liggen, des te minder aantrekkelijk wordt het voor de ganzen.

We vertelden van de slaappleaatsen, dat ze vooral zéér rustig moesten zijn. Voor de voedselpleaatsen geldt dat ook, doch minder sterk: enig verkeer in de buurt wordt niet zo erg gevonden: een kanaal met sche-

maar in het algemeen is die schade toch nogal beperkt. Over de vraag, of we daarom de ganzen moeten bestrijden, wil ik in een verder gedeelte graag spreken.

Grote aantallen bijeen

Zoals veel planteneterende dieren, leven de genoemde ganzesoorten in onze streken vaak in grote aantallen bijeen. We zouden dat kunnen vergelijken met ratten en muizen en met veel hoefdieren (herten, bisons en paarden). In het algemeen zijn planteneters kwetsbaarder dan vleeseters. Ze hebben geen vervaarlijke wapens (klauwen) tot hun beschikking. Maar er zijn een paar dingen, waarmee ze dat tekort kunnen compenseren. Eén daarvan is: het leven in grote troepen, dat voor elk dier in de troep afzonderlijk een grotere veiligheid betekent.

Als we een tijdje stil blijven kijken, kunnen we bij de ganzen zien hoe binnen de grote groep kleinere groepjes zijn te onderscheiden van twee tot zes of zeven dieren, die steeds bij elkaar blijven. Dat moet dan wel haast familie zijn. Het komt regelmatig voor, dat in een weiland meerdere ganzesoorten door elkaar te vinden zijn. Vooral kolgans, kleine rietgans en brandgans, die alle drie een zelfde soort terrein kiezen, zien we vaak samen.

Bij dieren, die in grote gezelschappen leven, kunnen we heel dikwijls merken, dat ze een soort "taal" hebben, waarmee ze bijvoorbeeld hun soortgenoten op gevaren wijzen. Zo zal het schichtig schrikken van een paard of het "roffelen" met de poten op de grond, zoals het konijn doet, de soortgenoten er toe brengen, gezamenlijk te vluchten.

Vinden we een dergelijke "taal" ook bij onze ganzen? Ja zeker. In het algemeen zijn ganzen zeer gesteld op rust in de terreinen, waar ze hun leven doorbrengen. Maar in tegenstelling daartoe zijn ze zelf in veel gevallen helemaal niet rustig. En, gezien alles wat ik hierboven schreef, mogen we veronderstellen, dat hun roep een functie kan hebben.

Van grauwe ganzen is de roep vrij uitvoerig bestudeerd. De ornitholoog Mr. T. Lebreton is eens nachtenlang met een bootje de Biesbos ingevaren toen daar nog eb en vloed bestond. In donkere nachten leerde hij daar, verscholen tussen de biezen verschillende geluiden onderscheiden en hij wist zelfs wat ze betekenden. Voor de aardigheid geef ik u de belangrijkste geluiden:

Gááá, ga, ga — Een zeer luide roep. Drie, soms twee lettergrepen, waarvan de eerste lang en hoog is, de volgende korter en zachter. Een grauwe gans, die zijn familie of partner kwijt is, herstelt het contact hiermee. Aankomende trekvogels roepen ermee naar reeds aanwezige ganzen.

Ga, ga, ga, ga — Voortdurend herhaald, half "binnensmonds". De roep, waarmee de leden van de familie tijdens het voedselzoeken onderling voeling houden.

Hank, hank, hank, hank — Met korte tussenpozen herhaald. Deze roep weerklinkt als er gevaar dreigt. Het is dus een waarschuwingsroep.

Gang, gang, ging, gang — Een lange ononderbroken reeks scherpe korte geluiden, die ze vooral uiten als ze van plan zijn op te vliegen. Hoe sterker de neiging om de vleugels uit te slaan, des te korter wordt de roep.

Dat het geluid ook in het contact tussen moeder en jong belangrijk is kunt u lezen in het bekende boekje "Ik sprak met viervoeters, vogels en vissen" van Konrad Lorenz. Ik kan niet nalaten, er iets uit te citeren. Allereerst blijkt, dat de jongen het wezen, dat het eerst geluiden tegen ze maakt, als "moeder" accepteren. In normale gevallen zal dit de echte moeder zijn, maar het komt wel eens anders uit, zoals Lorenz die ganzeëieren in een broedmachine liet uitbroeden, moest ervaren:

"Met scheefgehouden kop zag ze me met een groot donker oog aan, met één, want net als de meeste vogels fixeren ook de grauwe ganzen, wanneer ze iets scherp bekijken willen, met één oog. Het jonge gansje keek me zeer lang aan. En toen ik me bewoog en een paar woorden zei, verbrak ik daarmee de gespannen aandacht en het kleine dier groette me: met ver vooruitgestrekt neergebogen nekje liet het zeer snel de tweelettergrepige begroetingsroep van de grauwe gans horen, die bij de kuikentjes als een fijn, snel gefluister weerklinkt"

en verder:

"Ik was me er nog niet van bewust, welke zware verantwoording en verplichtingen ik op me genomen had door me zo door dat donkere oogje te laten monstere en met een ondoordacht woord die eerste begroetingsceremonie uit te lokken".

Want de consequenties waren voor Lorenz bepaald niet eenvoudig. Toen hij het kuiken onder de hoede van een tamme gans wilde brengen, kwam het diertje in paniek telkens terug naar de beroemde bioloog:

"zelfs iemand met een stenen hart zou ontroerd geweest zijn bij het zien hoe het prutsje met overslaand stemmetje achter me aankwam, struikelend en over de kop slaand, maar toch verbazend snel en zo vastbesloten, dat er geen misverstand meer kon bestaan: ik, en niet de witte gans, was de moeder. Zuchtend nam ik mijn kruisje op de schouder en ik droeg het kuiken mee naar huis. Een kruisje van slechts 100 gram, maar ik beseft reeds precies hoe zwaar het zou zijn, hoeveel werk en tijd het kosten zou om het waardig ten einde te dragen".

Tot zover Lorenz. Kortom: geluiden zijn voor ganzen heel belangrijk. En alle geluiden, die we beschreven, zijn bestemd voor soortgenoten. Dat houdt in, dat het gehoor van de ganzen ook erg goed ontwikkeld moet zijn. Er wordt wel beweerd, dat ze nog beter kunnen horen dan honden. Ik weet niet of dat waar is. Maar het is een feit, dat tamme ganzen heel goed bruikbaar zijn als "waakdieren".

Dagritme

Hoe brengen de ganzen de dag door? De meeste soorten zijn echte "dag-dieren". Dat wil zeggen: 's nachts slapen ze. Hun voedsel moeten ze dus overdag zien te krijgen. Omdat de voedselgebieden en de slaapgebieden dikwijls verschillend zijn, betekent dat in de avond en in de ochtend: trek van en naar de voedsel terreinen. Een "middagpauze" die in de buurt van het slaapgebied wordt benut met baden en drinken, veroorzaakt soms nogal wat heen en weer vliegen van de ganzen. Met name de grauwe ganzen kunnen in heldere maanachten ook actief zijn, vooral als de dagen korter worden (najaar) of als er overdag in

de voedselgebieden te veel verstoring optreedt door mensen. De grauwe ganzen, die in zuidwest Friesland de zomer doorbrengen, maken daar de ruitijd door. Evenals eenden kunnen ze dan enige weken niet of nauwelijks vliegen. (In die tijd blijven de dieren op of bij het water). Dan eten ze veel waterplanten, zoals pijlkruid en fonteinkruid. In de avondschemering trekken de dieren naar de nachtverblijven. Men heeft het idee, dat de schemering belangrijker is dan het uur van de dag. In de winter valt de schemering vroeger in. Ganzen zijn betrekkelijk grote vogels, die veel voedsel nodig hebben. Zij moeten dat in betrekkelijk korte tijd bemachtigen. Daarom moeten de voedselgebieden voldoende opleveren: er worden heel wat eisen aan gesteld, die we in het volgende hoofdstuk nader zullen bekijken.

EEN PARADIJS VOOR GANZEN

Het zou voor een gans ideaal zijn, wanneer hij in de winter verzekerd zou kunnen zijn van een gebied, waarin hij in veiligheid en rust precies het voedsel en de beschutting vinden zou, die hij nodig heeft, om in het voorjaar gezond en fit de reis naar het broedgebied te kunnen maken. De vraag is alleen: bestaan er zulke paradijselijke plekjes? Het blijkt, dat het Nederland van de vorige eeuw dat ideaal heel dicht benaderde. Nederland is met zijn uitgestrekte weilanden en rietlanden en met zijn grote stukken open water heel geschikt voor het overwinteren van ganzen. Daarom is ons land bij uitstek een land waar de ganzen 's winters hun heil zoeken. Dat is het altijd al geweest: ook in vroeger jaren was Nederland een ganzenland.

Hoe zag Nederland er toen uit? Ganzen blijken een voorkeur te hebben voor "open" landschappen. Die waren er vroeger minder dan nu. Toen was er heel wat bos. De open landschappen waren bijvoorbeeld de venen en de oevers van de rivieren. En verder alle plaatsen waar de getijden van de zee vrij spel hadden: bijvoorbeeld de kwelders in noordoost en zuidwest Nederland.

De mens kapte bos, polderde meren in en schiep daarmee een landschap, rijk aan weilanden en water, waar de ganzen zich kennelijk thuisvoelden. Het gevolg was vermoedelijk, dat hun aantal sterk toenam. In de negentiende eeuw zullen er elke winter enkele honderdduizenden ganzen ons land elke winter hebben bezocht. Nadien zijn echter erg veel van die gunstige gebieden door cultuurmaatregelen steeds slechter voor ganzen geworden. Dat had twee gevolgen: het totale aantal ganzen liep terug (nu zijn het er jaarlijks ongeveer honderdduizend: nog een behoorlijk aantal) en ze concentreerden zich meer en meer op de enkele plaatsen, waar ze ook nu nog met graagte komen. Als u wel eens zo'n verzameling wilde ganzen hebt gezien, vooral zoals ze in Friesland bij elkaar leven, dan zult u het met me eens zijn, dat die enorme ganzenzee bepaald imposant is. Die enorme aantallen bij elkaar zouden dus het gevolg zijn van het feit, dat er zo weinig geschikte gebieden zijn overgebleven.

Welke gebieden trekken de ganzen aan?

We zullen nu eens nagaan wat voor soort gebieden de ganzen graag kiezen. Drie soorten, namelijk de kolgans, de kleine rietgans en de brandgans hebben een voorkeur voor ongeveer dezelfde soort terrei-